

УДК 342

Христина Юркевич,

канд. юрид. наук,

в. о. завідувача кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін

Філії ДВНЗ «Ужгородський національний університет» у місті Львів

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ МЕТОД У КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У статті проаналізовано порівняльно-правовий метод дослідження конституційно-правових явищ; з'ясовано місце та роль порівняльно-правового методу в конституційно-правових дослідженнях; указано на необхідність застосування порівняльно-правового методу в тісному зв'язку з іншими методами юридичної науки на рівнях мікро- й макропорівняння; наголошено на специфіці та ризиках застосування порівняльно-правового методу для дослідження явищ конституційно-правової діяльності; обгрунтовано доцільність і результативність використання методу компаративістики на сучасному етапі проведення правових реформ.

Ключові слова: компаративістика, метод юридичної науки, порівняльно-правовий метод, конституційно-правові явища, порівняння, правовий досвід.

Постановка проблеми. Побудова цілісної теорії знань про конституційно-правові явища вимагає повного й усебічного дослідження кожного з наукових методів, необхідних для вирішення цього завдання. Сучасна юридична наука володіє дієвим теоретико-методологічним апаратом для вивчення різноманітних правових, у тому числі конституційно-правових, категорій, явищ, процесів і їх закономірностей. З-поміж усього різноміття дослідницьких інструментів значну увагу дослідників привертає порівняльно-правовий метод, який справедливо зараховують до одного з найбільш важливих наукових засобів вивчення конституційно-правових явищ. Необхідність використання порівняльно-правового методу під час вивчення та використання світового правового досвіду, пізнання конституційно-правових явищ у контексті наявних концепцій праворозуміння, без сумніву, свідчить про актуальність його детального аналізу.

Комплексному дослідженню питань загальної методології правових досліджень присвячено чимало праць вітчизняних і зарубіжних науковців, о саме: І.І. Кального, М.С. Кельмана, Д.А. Керімова, В.А. Козлова, Л.А. Луць, В.С. Нерсесянца, Ю.М. Оборотова, П.М. Рабіновича, Н.Н. Тарасова, Ю.А. Тихомирова та інших. Більш спеціалізовано питання суто порівняльно-правового методу юридичної науки досліджено в роботах, зокрема, А.Х. Саїдова, А.А. Тилле, Г.В. Швекова тощо. Проблеми методології власне в конституційно-правовій площині представлені вітчизняними публікаці-

ями, зокрема, С. Бостана, В.М. Кравчука, А. Крусян, Н. Мяловицької, В.Л. Федоренка. Однак, незважаючи на достатню кількість наукових розробок у цій сфері, окремі питання порівняльного аналізу конституційно-правових явищ потребують уточнення. Зокрема, як зазначив Ю.А. Тихомиров, попри видиму простоту правових порівнянь, аналогій та аналізів, усе ще складним завданням залишається освоєння методології порівняльного правознавства [1, с. 54]. Отже, науковий синтез наявного вихідного матеріалу робить можливим дослідження місця й ролі порівняльно-правового методу в конституційно-правових дослідженнях.

Метою статті є з'ясування місця, ролі та специфіки використання порівняльно-правового методу в конституційно-правових дослідженнях, зв'язку його з іншими методами юридичної науки, доцільності й результативності використання на сучасному етапі проведення правових реформ.

Виклад основного матеріалу. Одним із найбільш важливих наукових засобів вивчення правових явищ є порівняльно-правовий метод або метод компаративістики. Порівнювати, за визначенням В.І. Даля, означає «зверити, прикласти або уподібнити, застосувати, прикинути, зіставити, показати схожість і відмінність» [2]. У конституційно-правових дослідженнях зазначений метод посідає значне місце та визначається науковцями особливо перспективним, оскільки завдяки йому стає можливим не лише виявлення загальних тенденцій роз-

витку конституційних явищ в Україні та зарубіжних країнах, а й з'ясування їх феноменології розвитку [3].

У загальному розумінні порівняльно-правовий метод – це метод вивчення правових систем різних держав шляхом зіставлення однойменних правових норм, інститутів, принципів тощо та практики їх застосування [4, с. 666].

У науковій літературі вказується на досить давнє походження порівняльно-правового методу. Зокрема, як зазначає А.Х. Саїдов, вихідною точкою для порівняльно-правового методу є використання античними й середньовічними філософами та законодавцями «порівняння» як методу дослідження з метою вирішення конкретних проблем. Ще Аристотель використовував цей метод, свідомо порівнюючи Конституції грецьких і варварських міст [2]. Як аргумент дослідники наводять, як правило, зіставлення з використанням порівняльних даних давньогрецьких законів Солон і Лікурґа, розробку в древньому Римі Законів XII таблиць, утворення римського права з його поділом на *jus civile* та *jus gentium*, виведення зі звичаїв різних місцевостей принципів загального звичаєвого права у Франції в XV столітті й принципів німецького приватного права в Німеччині у XVIII столітті, зіставлення загального права з канонічним правом в Англії у середні віки [5].

У Європі порівняльно-правовий метод юридичної науки набув популярності також у зв'язку з поширенням у XIX столітті ідей історичної школи права. Згодом, уже у XX столітті, французький компаративіст Р. Давид відзначав, що порівняльне право може бути використане в дослідженнях у сфері історії, філософії чи загальної теорії права [6, с. 21], а «батьком» порівняльного права дослідник називав Ш.-Л. Монтеск'є. Отже, першопочатково порівняльне правознавство загалом і порівняльно-правовий метод зокрема були тісно пов'язані з порівняльно-історичними дослідженнями в лінгвістиці, історії та етнографії [2].

Так, на думку вже згаданого Р. Давида, філософія потребує універсалізму; немає потреби говорити про «зубогість і вузькість» філософії права, яка ґрунтується лише на вивченні свого національного права. Порівняльне право абсолютно очевидно сприяє подоланню подібного роду бар'єрів [6, с. 22]. У порівняльній юриспруденції зіставляють правові системи держав, вплив міжнародного права на національне право, стійкість правових систем [2]. Більше того, як справедливо зазначив французький дослідник Б. Жалюзю, питання стосовно належності

порівняльного методу до спеціальних методів порівняльного права, які виокремлюються серед порівняльного методу загалом, є беззмістовним, оскільки він неодмінно призводить до половинчатої відповіді. Навпаки, дійсним питанням, яке варто ставити, є питання методології, безпосередньо застосовуваної в порівняльному праві [7, с. 34].

Саме тому порівняльно-правовий метод застосовується в тісному зв'язку з іншими методами юридичної науки (історичним, аналітичним тощо) як на рівні мікропорівняння (дослідження національних правових систем), так і на рівні макропорівняння (дослідження «сімей правових систем») [4, с. 666–667].

Основним логічним прийомом у межах цього методу є порівняння. Зазначений метод дає змогу виявити схожість і відмінність між явищами конституційно-правової дійсності, визначити їх зв'язки між собою та з іншими явищами, загальне й особливе в їх розвитку, сприяє встановленню закономірностей шляхом порівняння об'єктів у різний час, порівняння їх властивостей у минулому з тими ж властивостями в нинішньому стані для встановлення змін чи тенденцій розвитку [8, с. 11–12].

Окрім того, в ході конституційно-правових досліджень порівняльно-правовий аналіз застосовується як для порівняння правових явищ у їх розвитку в різні періоди часу (в діахронічній формі), так і для одночасного порівняння тих правових явищ, що перебувають у певному проміжку часу (в синхронічній формі). На думку А.Х. Саїдова, порівняльно-правове дослідження в поєднанні з традиційним історичним, нормативним і соціологічним баченням права дає можливість, по-перше, вивчити явища правової дійсності, котрі раніше не охоплювалися проблематикою правознавства, і вийти за національні рамки своєї правової системи; по-друге, подивитись під особливим кутом зору на низку традиційних проблем юридичної науки з урахуванням тенденцій розвитку права в сучасному світі [9, с. 32].

Використання порівняльно-правового методу в процесі конституційно-правового дослідження є необхідним під час вивчення світового досвіду форм і моделей організації та функціонування конституційного простору, пізнання конституційно-правових явищ у контексті наявних концепцій праворозуміння.

За висновками вітчизняних науковців, використання порівняльно-правового методу в конституційно-правових дослідженнях у сукупності з методами системного аналізу та синтезу дає змогу виявити витоки правових

явищ, а також наявних нагальних проблем. У цьому контексті важливим є те, що подолання різноманітних проблем, які виникають у процесі реалізації норм конституційного права, досить часто відбувається за допомогою власне компаративістських досліджень, оскільки аналіз вітчизняного чи зарубіжного досвіду дає змогу зробити висновки про можливі шляхи подолання наявних проблем. Окрім того, виходячи з принципу, відповідно до якого не тільки результат дослідження, а й шлях, який веде до нього, повинен бути істинним [10, с. 75], порівняльно-правовий метод застосовний не лише для визначення й досягнення кінцевої мети реформ (моделі, інституту, органу), а й для планування етапів її досягнення. Отже, порівняльно-правовий метод також слугує суттєвим доповненням потенціалу методу правового моделювання в конституційно-правовій площині [11, с. 68].

Метод порівняння в конституційно-правовій сфері дає можливість на основі зіставлення відібрати кращі зразки з правового досвіду для вдосконалення національних правових систем. У зв'язку з цим найбільш широким застосування порівняльно-правовий метод набув у процесі нормотворчої, правозастосовної діяльності, а також у сфері тлумачення норм права [11, с. 68].

Зазначимо, що порівняльно-правовий метод є також основою уніфікації та гармонізації права через міжнародні договори, засобом виявлення загального й особливого у правових системах загалом та окремих країн. Використання його дає можливість краще усвідомити національний правовий досвід в аспекті зарубіжного досвіду, зіставити стан розвитку національної правової системи зі світовими тенденціями в розвитку права [4, с. 667]. Загалом застосування порівняльно-правового методу в конституційно-правових дослідженнях дає змогу здійснити планування заходів, необхідних для вдосконалення конституційних інститутів, а також слугує забезпеченням їх нормативного підґрунтя [11, с. 68].

Характерним для порівняльно-правового методу є двоякий спосіб його застосування. Так, згідно з першим способом зазначений метод використовується для проведення так званого «вертикального дослідження», тобто вивчення еволюції норм конституційного права певної держави. У цьому ключі порівняльно-правовий метод, за позицією В.М. Шаповала, використовується для визначення «загальних закономірностей розвитку теорії і практики конституціоналізму». Власне, такий спосіб використання зазначеного методу є найбільш поширеним для оцінювання динаміки правових явищ та

ефективності правових реформ. Другий спосіб так званих «горизонтальних» досліджень передбачає вивчення правових інститутів на певному етапі розвитку суспільних відносин, але в різних правових родинах, країнах тощо. І, незважаючи на те що використання зазначеного способу дослідження є складнішим і вимагає більш ґрунтовної підготовки, його ефективність, як правило, більша. Він, зокрема, сприяє збагаченню конституційної науки і практики теоретичними обґрунтуваннями конституційних конструкцій, моделей, інститутів, а також дає уявлення про перспективи їх реформування [11, с. 68].

Для досягнення найбільш точних результатів наукових, зокрема конституційно-правових, досліджень відомим румунським компаративістом Л.-Ж. Константинеско запропоновано досить деталізований метод порівняльно-правового аналізу, який визначає три стадії цього процесу й тим самим формулює так зване «правило трьох С» (франц. «la règle des trois C»: *connaître, comprendre, comparer*) – пізнання, розуміння, порівняння. Перша стадія – пізнання, на думку науковця, оснований на п'яти основних правилах: 1) вивчення терміна як такого; 2) дослідження порівнювального терміна в його вихідних джерелах; 3) вивчення порівнювального терміна в сукупності й загальності джерел права досліджуваної правової системи; 4) дотримання ієрархії правових джерел відповідного правопорядку; 5) тлумачення порівнюваного терміна згідно з належним методом того правопорядку, до якого він належить. Розуміння як другий етап порівняльно-правового аналізу полягає в поверненні терміна в його власну правову систему (в широкому значенні цього слова) з дослідженням водночас його політичного, економічного та соціального середовища. На етапі порівняння науковець рекомендує методично й послідовно порівнювати всі аспекти терміна, при цьому такий аналіз повинен мати три основні цілі: 1) ідентифікувати й виділити всі відношення, тобто всі відмінні та спільні риси між порівнюваними термінами; 2) визначити важливість установлених відношень; 3) визначити зміст таких відношень, тобто намагатися визначити їх причини й цілі [7, с. 38].

З огляду на це, як слушно зазначає В.Л. Федоренко, метод конституційної компаративістики вимагає поміркованого застосування, адже не в усіх випадках механічне перенесення тих чи інших моделей зарубіжного конституціоналізму в національну практику дає позитивні результати. Негативним, на думку дослідника, є темпоральний чинник такого запозичення, адже на момент імплементації того чи іншого інсти-

туту конституційного права в українські правові реалії він зазнає об'єктивних змін і часто набуває іншого змісту й форми навіть у системах-донорах. А отже, будь-яке запозичення є завідомо ретроспективним за своїми хронологічними показниками [12].

Загалом же метою порівняльного правознавства є вдосконалення права з урахуванням особливостей розвитку суспільства (економічного, політичного, релігійного, культурного), виникнення нових видів злочинів (банківських, корупційних), пов'язаних із новими технологіями, новими суспільними відносинами. В умовах глобалізації необхідним є знання досвіду вдосконалення права в зарубіжних країнах. І тут без використання порівняльно-правового методу не обійтися. При цьому порівняння має бути об'єктивним і всебічним [2].

Висновки

Використання порівняльно-правового методу є необхідним під час вивчення світового досвіду, пізнання конституційно-правових явищ у контексті наявних концепцій праворозуміння. На сучасному етапі вітчизняного розвитку в ході проведення правових реформ метод особливо актуальний, оскільки одним із найважливіших завдань науки конституційного права є виявлення загального й особливого в розвитку правових систем. І досягається воно передусім шляхом порівняльного зіставлення конституційно-правового устрою різних країн.

За допомогою зазначеного методу спрощується також й об'єктивна оцінка місця та ролі досвіду кожної країни в розвитку конституційного права й науки про нього. З урахуванням цього наука конституційного права має можливість напрацювати практичні рекомендації з удосконалення конституційного законодавства в певній країні.

Динамічність і гнучкість інструментів порівняльно-правового методу вказують на великий потенціал у формуванні і становленні альтернативних підходів до дослідження конституційно-правових явищ, основаних як на синтезі наявних підходів, так і на абсолютно нових ідеях і міждисциплінарних

зв'язках. Це, власне, і пояснює досить широке використання порівняльно-правового методу в конституційно-правових дослідженнях, робить його перебування «в тренді» подальшого розвитку науки як конституційного, так і порівняльного права загалом.

Список використаних джерел:

1. Тихомиров Ю.А. Курс сравнительного правоведения. Москва: Норма, 1996. 432 с.
2. Иванников И.А. Сравнительный метод в правоведении: история и современность. *История государства и права*. 2013. № 9. С. 35–38.
3. Кравчук В.М. Теоретико-методологічні проблеми наукових досліджень у сфері конституційного права на сучасному етапі. *Конституційно-правові академічні студії*. 2016. № 1. С. 73–81.
4. Юридична енциклопедія: у 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 1998–2004. Т. 4: Н-П. 720 с.
5. Саидов А.Х. Сравнительное правоведение в начале XXI века: перспективы развития. *Ежегодник сравнительного правоведения*. Москва, 2002.
6. Давид Р. Сравнительное право. *Очерки сравнительного правоведения: сборник*. Москва: Прогресс, 1981. С. 4–13.
7. Водяников А.Ю. Методология сравнительно-правового анализа: история становления, обобщение и классификация основных подходов. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2014. Том 27 (66). № 3. С. 32–49.
8. Тилле А.А., Швеков Г.В. Сравнительный метод в юридических дисциплинах. Москва: Высшая школа, 1978 (1973). С. 11–12.
9. Саидов А.Х. Сравнительное правоведение (основные правовые системы современности): учебник / под ред. В.А. Туманова. Москва: Юристъ, 2003. 448 с.
10. Васильев А.М. Правовые категории: Методологические аспекты разработки системы категорий теории права. Москва: Юридическая литература, 1976. 264 с.
11. Проблеми сучасної конституціоналістики: навчальний посібник / ступ та наукова редакція доктора юридичних наук, професора НУ «ОЮА» М.П. Орзіха. Випуск 1. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 268 с.
12. Федоренко В. Методология сучасних конституційно-правових досліджень в Україні: наукова доповідь / НАПрН України, Київський регіональний центр. Київ: Ліра-К, 2015. 64 с.

В статтє проаналізован сарнаітєльно-правовой метод ісследования конституціонно-правовых явлений; выяснены место и роль сравнительно-правового метода в конституціонно-правовых ісследованиях; указано на необходимость применения сравнительно-правового метода в тесной связи с другими методами юридической науки на уровнях микро- и макросравнения; отмечены специфика и риски применения сравнительно-правового метода для ісследования явлений конституціонно-правовой действительности; обоснованы целесообразность и результативность использования метода компаративистики на современном этапе проведения правовых реформ.

Ключевые слова: компаративистика, метод юридической науки, сравнительно-правовой метод, конституціонно-правовые явления, сравнения, правовой опыт.

In the article the comparative-legal method of research of constitutional-legal phenomena is analyzed; the place and role of the comparative legal method in constitutional and legal research are determined; indicated the necessity of applying the comparative legal method in close connection with other methods of legal science at the levels of micro and macroequivalence; emphasized the specifics and risks of applying the comparative legal method for the study of phenomena of constitutional and legal validity; the author substantiates the expediency and effectiveness of using the method of comparative studies at the present stage of carrying out legal reforms.

Key words: comparative studies, method of legal science, comparative legal method, constitutional and legal phenomena, comparison, legal experience.

